1930'rnes børnelitteratur

Mette Winge

Børnelitteraturen i Danmark i 1930'erne rummede både skidt og kanel. Det var samtiden klar over, og på 40 års afstand er kvalitetsniveauerne om muligt endnu mere tydelige.

»Kanel'et« – for at blive i billedsproget – består af en lille gruppe kunstnerisk vellykkede bøger, som betegner opbrud fra den herskende tradition, mens »skidt'et« består af en sej masse af dårligt fortalte og ofte stærkt moraliserende og tendensfyldte bøger.

Omkring 1930'ernes børnebøger

Børnebogsproduktion var også i 1930'erne en forlagsspecialitet, og de fleste børnebøger blev udsendt af ret få forlag. På børnebogsområdet dominerede forlagene: Gyldendal, Jespersen & Pio, Hasselbalch, Hagerup og Frederik E. Petersens Forlag. Bortset fra Hasselbalch og Frederik E. Petersen var de andre ældre og godt indarbejdede forlag. Hasselbalchs Forlag var det næstyngste, startet i 1916; Frederik E. Petersen var udbryder fra Hasselbalch, og han lagde ud i 1933. Petersen specialiserede sig fra starten i billige bøger, beregnet på børnene selv som købere, mens de andre forlag i højere grad satsede på den voksne som formidler/gavegiver.

Børneafdelinger i folkebibliotekerne (børnebibliotekerne) ekspanderede i disse år. De aftog sammen med skolebibliotekerne efterhånden en betragtelig del af børnebogsproduktionen, og det betød, at bogmarkedet blev udvidet. Børnebogsmarkedet var med lidt held et fordelagtigt marked at gå ind på. Konkurrencen forlagene imellem blev af samme årsag større, og man ser en del initiativer, som går ud på at give de pågældende forlag en større markedsandel. Der blev således foranstaltet flere forlagskonkurrencer. I 1931 arrangerede Jespersen & Pios Forlag i samarbejde med dagbladet »Politiken« en forlagskonkurrence om den bedste pigebog (vinder: Viva Lütkens *Den vide, vide Verden).* I 1937 lavede Hagerups forlag en drengebogskonkurrence (vinder: Aage J. Chr. Pedersen: *Lars Lynge ta'r sin Tørn*), og året efter fulgte en tilsvarende pigebogskonkurrence. Her var vinderbogen Ellen Bonnesens *Gerd.*

Hvem skrev 1930'ernes børnebøger? For børneromanens vedkommende finder man en række forfattere, der havde skrevet og udgivet børnebøger gennem en årrække. Det drejer sig om forfattere som Torry Gredsted (1885-1945), Marius Dahlsgaard (1879-1941), Holger Buchhave (1891-1979), Inger Bentzon (1886-1971) og Estrid Ott (1900-1967). Nye forfattere i perioden var bl.a. Caja Rude (1884-1949), Viva Lütken (1872-1947), Vitte Bendix Nielsen (1904-62), Maria Andersen (1876-1941), C. Schaffalitzky de Muckadell (1877-1972), Peter Jerndorff-Jessen (f. 1900), Sigurd Togeby (f. 1909) og Aage J. Chr. Pedersen (1894-1965).

I Danmark har det ikke som f.eks. i Norge været sædvane, at voksen-forfattere eller »rigtige« forfattere også har skrevet for børn. Skellet mellem børnelitteratur og voksenlitteratur har altid været stort her i landet. I 1930'erne finder man imidlertid nogle markante undtagelser for denne sær-danske tradition. I 1930 udkom således Hans Kirks *I Dyst for Livet* og i 1932 udsendte han i samarbejde med tegneren Arne Ungermann billedbogen *Jørgens Hjul*, der danner optakt til en hel ny dansk billedbogstradition. Karin Michaëlis (1872-1950) havde påbegyndt en romanserie for børn i 1929 med bogen *Bibi*, og i løbet af de næste ti år udsendte hun yderligere 6 bind omhandlende Bibis og hendes venners oplevelser. *Bibi*-bøgerne adskiller ligesom Hans Kirks børnebøger sig fra den herskende tradition både ved den anvendte fortælleteknik, billedsprog og budskab. Men herom senere.

Mange af ti-årets børnebogsforfattere var pædagoger. De havde enten gennemgået en læreruddannelse eller havde anden form for en pædagogisk oplæring. F. eks. var Christy Bentzon, som udgav nogle meget brugte og meget veltilrettelagte musik- og talbøger uddannet musikpædagog.

Hovedparten af de udgivne bøger var skrevet af danske forfattere på dansk. Den kolossale import vi i dag ser af bl.a. billedbøger, som skyldes den udbredte samtrykspraksis, fandtes ikke dengang. Men naturligvis oversatte man også børnebøger i 1930'erne. Fra England hentede man f.eks. A. A. Milnes bøger om Peter Plys (*Peter Plys*, 1930 og *Peter Plys og hans Venner*, 1931) flere af E. Nesbit (bl.a. *De tre Søskende*, 1930) og K. Grahames *The Wind in the Willows*, der på dansk

blev splittet i 2 dele, hvoraf den ene med titlen *Venner paa Vandring* udg. 1937, og den anden i 1940 som *Den tåbelige tudse*. Den svenske Elsa Beskows blev fortsat udgivet, og fra USA hentede man i perioden bl.a. *Tarzan* af E. R. Burroughs, der blev en meget stor succes, og som børnebogskritikken først senere sagde fra overfor. Samtidig begyndte Walt Disneys produkter deres hærgen på det danske marked.

Foruden nye udenlandske børnebøger udgav forlagene til stadighed ældre børnelitteratur. Bearbejdede eller måske rettere nedkogte og stærkt barberede udgaver af Marryats, Coopers og Jules Vernes romaner udkom hele ti-året igennem sammen med triviallitterære efterligninger af bl.a. Edward S. Ellis og Mayne Reid.

Børnebøger blev ikke i 1930'erne anmeldt løbende i dagspressen. Man nøjedes almindeligvis med at bringe en samleanmeldelse (det er en anmeldelse, hvori der omtales flere, undertiden mange bøger) ved juletid – populært kaldet for en massebegravelse. Når der ikke blev anmeldt børnelitteratur i dagspressen, skyldtes det bl.a., at de pædagogisk uddannede børnebogsformidlere og -kritikere i 1920'erne med stor iver havde fremført, at der skulle en særlig ekspertise til for at anmelde børnebøger. Pædagogernes korstog mod den almindelige »journalistiske« børnebogsanmeldelse – som i sandhedens interesse heller ikke var ret god – har haft til følge, at det før omtalte skel mellem »voksen-litteratur« og børnelitteratur blev så stort som det blev – og stadig er – i Danmark.

Den systematiske børnebogskritik i 1930'erne fandtes i »Folkeskolen«, Danmarks Lærerforenings tidsskrift og i »Bogens Verden« Danmarks Biblioteksforenings tidsskrift.

Børnebogskritikerne var alle enige om, at børnebogens sprog skulle være enkelt, at de behandlede emner skulle være kendte og ufarlige, og at de værdier, som bøgerne indeholdt, skulle stemme overens med skolens formål. Udkom der børnebøger, der overskred disse normer, ja, så blev de anmeldt negativt og ikke indkøbt til det offentliges biblioteksvæsen. Negative anmeldelser ramte derfor flere af de bøger, som man i dag kan vurdere som progressive f.eks. novelleantologien *Vi vandrer Sol i Møde* fra 1932 og 1934.

Lad os kaste et blik på forskellige dele af 1930'ernes børnebogsproduktion og se på, hvad det var for emner, man tog op i litteratur for børn og unge, hvilke dele af virkeligheden man inddrog i børnelitteraturen og hvilke holdninger og ideer, som bøgerne indeholdt. I tiden skelnede man mellem drengebøger og pigebøger – et skel, som er ved at være udslettet i dag. Pigerne læste, ved vi, i vid udstrækning drengenes bøger, mens drenge kun sjældent og sædvanligvis kun i mangel af anden lekture læste pigebøger.

En almindelig 1930'er-drengebog var gerne bygget over den kendte hjemme-hjemløs-hjem-model eller skabelon. En dreng bryder enten af utilfredshed med sine forhold og vilkår op og drager ud i verden eller tvinges på grund af en katastrofe ud af de hjemlige folder. Han kan også begive sig afsted for at prøve at finde sine pårørende, i de fleste tilfælde er det faderen han søger efter. Ude eller undervejs oplever han mange ting; han har det ofte ondt og hårdt, men han lærer meget, og han lærer også sig selv at kende. Hans gode egenskaber foldes efterhånden frit ud, og han formår at klare en mængde, hvad enten det er at overleve i naturen, undslippe fjender eller klare sig blandt andre mennesker. Han prøves en mængde gange og klarer prøverne. Til slut vender han tilbage, ofte behængt med hæder, ros og materielle goder. Han får et nyt hjem enten sammen med sin eftersøgte far eller hos gode, forstående mennesker, som har sans for hans egenart og særlige karakter. Drengen er som of-

test alene, han defineres som en førernatur, og det vises, at han er god til at lede andre. Denne skabelon brugtes i 1930'erne bl.a. af Torry Gredsted (f.eks. i *Løftet som bandt*, 1934, og *Boden betales*, 1935), Aage J. Chr. Pedersen i *Lars Lynge*-bøgerne og af C. Schaffalitzsky de Muckadell (bl.a. i *Søløjtenant Erik Viking*, 1935, *Frisk og Laber*, 1938). I Aage J. Chr. Pedersens bøger om Lars Lynge, især i de to sidste bind (*Lars Lynges store Opdagelse* og *Lars Lynge erobrer et Rige*) er det ikke vanskeligt at pege på en række fascistoide træk i form af en ekstrem førerdyrkelse, lede ved det parlamentariske system, fremhævelse af »danskhed« i udseende, nationalisme og naturdyrkelse.

Der blev også anvendt andre skabeloner i tidens drengebog. En anden er hentet fra Gunnar Jørgensens *Flemming*-bøger, som udkom mellem 1918 og 1930, og som blev genudgivet flere gange, også i 1930'erne. I disse bøger forbliver drengen i sit hjem, og bogen skildrer hans konflikter først og fremmest med forældrene og med nogle forbenede lærere. Der bruges en del plads på at fortælle om sammenhold og løjer i drenge-gruppen. Skabelonen blev i 1930'erne brugt af Gunner Jørgensen selv bl.a. i *Gorm*-bøgerne (*Gorm*, 1933, *Gorm og Funkis*, 1934) og af Holger Buchhave i en lang stribe bøger, bl.a. i *Tretten Aar*, 1931, *Det er her det foregaar*, 1934, og *Trods alt*, 1935.

Der er en forskel mellem drengebøgerne og pigebøgerne, idet der blev anvendt flere forskellige skabeloner i pigebogen, uden at dette dog medfødte, at der blev store forskelle i de fremhævede budskaber, værdier og egenskaber. På disse punkter er 1930'ernes pigebog stereotyp.

I 1930'ernes traditionelle pigebog understreges sociale evner stærkt. Man finder aldrig en pige, der er »ene, men stærk«. Hun skal kunne komme ud af det med andre, og isoleres hun fra en gruppe ender bogen altid med, at hun optages i den igen. I pigebogen er hjemmet samfundets kraftcentrum, og konflikterne opstår, når hjemmet på en eller anden måde trues. En del pigebogsforfattere i tiden sværmede for sentimentale effekter. Den værste i den henseende var antagelig Vitte Bendix Nielsen med bl.a. Ingrid-bøgerne (*Ingrid fra Kina*, 1932, *Ingrid erobrer Verden*, 1935) og *Lærke*, 1937.

Kønsrollemønstret er klart og traditionelt i de fleste bøger, selv om enkelte forfattere så småt begyndte at rokke ved de gamle bastioner. Estrid Ott lancerede i 1920'erne en »drengepige«, og brugte hende i flere af sine bøger fra 1930'erne (f.eks. i *Elsebeth paa Ekspedition*, 1936, *Lofot-Lise*, 1937 og *Ravna og Renerne*, 1938). Estrid Otts piger får – grundet særlige omstændigheder – lov til en kort periode at leve som drenge. De følges med deres fædre ud på spændende rejser eller også lever de på steder, hvor det er muligt at dispensere fra de almindelige normer for pigers færden og liv. I løbet af puberteten trækkes pigen tilbage til en traditionel pigerolle.

I en af de præmierede bøger forsøger forfatteren at lege lidt med rollerne. Det er i Viva Lütkens *Den vide, vide Verden*. Her trækker en pige i drengetøj for at få lov til at følges med sin tvillingebror på en vandretur i Østrig. Børnenes far stiller som betingelse for en tilladelse, at hun er forklædt som dreng – det er mindre farligt. De mere jordnære problemer, som en sådan forklædning medfører (toilet-badeforhold), forbigås fuldstændigt, mens et forelskelsesproblem – Bente forelsker sig i en ung mand, som de følges med – skaber vanskeligheder. Hun skynder sig derfor at skifte identitet, da pigerollen vil være en fordel for hende.

Mere realistiske i deres beskrivelse af unges erotiske problemer er Caja Rudes bøger. Hun lagde ud i 1930 med *Marie Louise og Jørgen*, der handler om behovet for seksualoplysning. I denne bog er en pige ved at

udvikle et traume på grund af manglende oplysning – hun har hørt noget mystisk og forkert, og hendes liv er ved at slås i stykker. Alt bliver imidlertid godt. I sine senere bøger for unge piger tog Caja Rude både uddannelsesproblemer og arbejdsløshedsproblemer op. Her står de to bøger *Jeg søger Plads* og *Ellinor*, henholdsvis 1932 og 1934, mest markant.

Nye toner møder man også i Maria Andersens *Tudemarie*bøger, hvoraf den første udkom i 1939 og de to sidste bind i 1940'ernes begyndelse. *Tudemarie* blev trukket frem af Hagerups pigebogskonkurrence. Karakteristisk for denne er en hidtil ukendt loyalitet over for Maries samfundsklasse: arbejderklassen. Flertallet af de forfattere, som skriver om fattige piger, og det var der flere som gjorde, plejede at lade pigens forældre »stige op« i en anden klasse, eller de lod pigen få et nyt hjem hos bedre stillede mennesker. Selv hos en forfatter med en så markeret tilknytning til Socialdemokratiet som Caja Rude sker der »opstigninger«. Anderledes med Tudemarie. Hun forbliver i sin klasse, hendes forældre hverken arver eller adopterer hende væk til rige mennesker. Bogens episodiske fortælleform kom senere til at danne mønster.

Det mest omfattende oprør mod tidens pigebogstradition og med de normer som denne indeholdt finder man imidlertid i Karin Michaëlis' *Bibi*-bøger, hvoraf hovedstammen udkom i 1930'erne.

Serien er en såkaldt romanserie, og den beretter om Bibis udvikling fra hun er ca. 10 år gammel til hun som 17-årig er i gang med en landvæsensuddannelse. Bibi rejser i alle bindene meget, både på egen hånd og i selskab med andre. Hendes adfærd er langt fra kvindelig. Hun reagerer voldsomt og hidsigt på overgreb mod svage, hvad enten det er dyr eller mennesker. Fortælleteknisk adskiller bøgerne sig også fra de mere traditionelle bøger. Der veksles mellem en autoritær, men meget loyal voksen fortæller og Bibi selv, som gennem sine breve først og fremmest til faderen beretter om sine oplevelser. Brevene er grammatikalsk og ortografisk ukorrekte, hvilket giver et indtryk af, at det faktisk er et barn, som fortæller om, hvad hun har set. Bibi-bøgerne er så forskellige fra »the main-stream«, at det ikke kan overraske, at dansk publikum fandt bøgerne noget besynderlige og fremmedartede.

34:13 Mens børneromanen var beregnet for selvlæsende, lidt større børn, var billedbogen i 1930'erne beregnet for børn under skolealderen. Billedtekster for større børn, som vi kender dem i dag, f.eks. tegneseriehæfter, kendte man ikke i 1930'erne.

Den dominerende billedbogsillustrator i de første decennier af det 20. århundrede var Louis Moe. Han udsendte mere end 40 billedbøger, og efter en periode, hvor han blev vurderet som en overlæsset jugendstilskunstner, er der i den seneste tid opstået en ny sans for hans indsats på billedbogsområdet. En anden gigant, som næsten blokerede danske illustratorer, var svenskeren Elsa Beskow, hvis bøger siden 1901 blev overført løbende til dansk.

Under indtryk af en udstilling af sovjetrussisk plakatkunst og billedbøger i 1931 og af den nyere småbørnspædagogiks fremvækst med inspiration af bl.a. Maria Montessori og med danske forkæmpere som Sigurd Næsgaard, Annemarie Nørvig, Astrid Gøssel, Sven Møller Kristensen og Egon Mathiesen skabtes en ny billedbogstype, man har kaldt den »kulturradikale«.

Man bør efter mit skøn skelne mellem to forskellige kulturradikale billedbogstyper, nemlig en *primær*, som omfatter bøgerne *Jørgens Hjul* (af Hans Kirk og Arne Ungermann), *Kai og Anne i den store By* (af Otto Gelsted og Karen Lis Jakobsen), *Paraplyernes Oprør* (af
60:43 Kjeld Abell) og *Vi kan flyve* (af Egon Mathiesen), alle fra 1930'erne og en *sekundær*, som omfatter en lang række bøger, fortrinsvis med tekst af Harald H. Lund

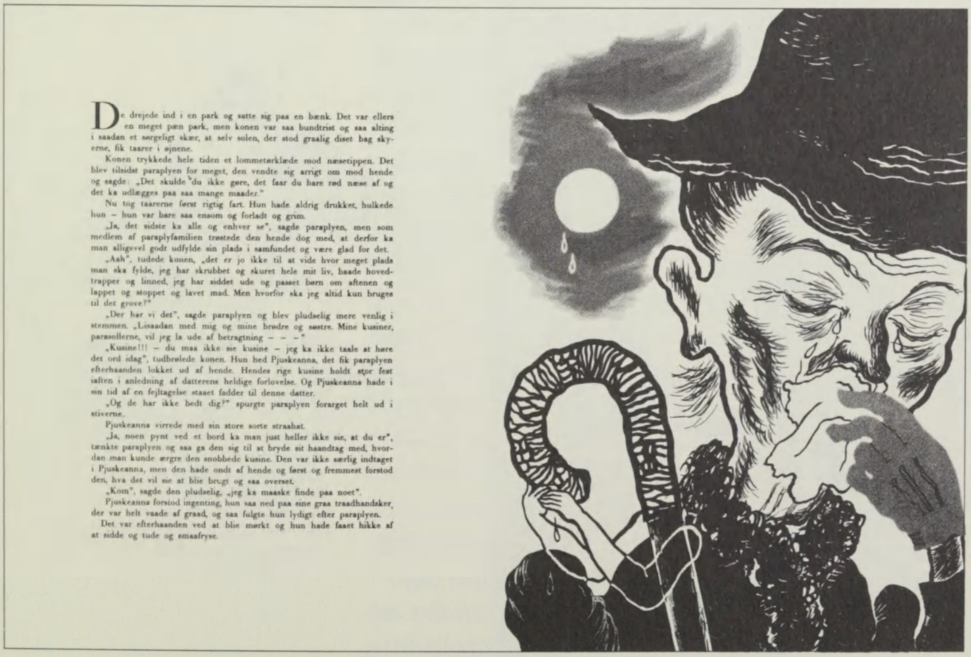

og med illustrationer af bl.a. Arne Ungermann, Herluf 40:27
Jensenius, Storm P. og Sikker Hansen. Der er eksempler både på »primære« og »sekundære« også i 40'erne.

Karakteristisk for den primære gruppe er fuld overensstemmelse mellem billeder og tekst, stærk interesse for moderne byvirkelighed og moderne teknik – det gælder dog ikke *Paraplyernes Oprør*. I den sekundære gruppe, her kan bl.a. nævnes *Toget*, 1935 af Harald H. Lund og Arne Ungermann, *Doktor Rask*, 1937 af de samme, *Morgenvandring*, 1934, også med tekst af Harald H. Lund og med tegninger af Sikker Hansen, er der ofte en kløft mellem billedside og tekstside, forstået sådan, at teksten i mange tilfælde er belærende og moraliserende, mens man på billedsiden ser en moderne tegneteknik og en tilsvarende anvendelse af plakatkunstens virkemidler (rene farver sat op i planer) og moderne virkelighedsgengivelse.

Jørgens Hjul handler om moderne samfærdselsmid- 34:15
ler. I 8 små digte skildres cykel, motorcykel, bil, tog, flyvemaskine, damper og luftskib. Hvert trafikmiddel har sit opslag. På venstre side finder man ældre udgaver f.eks. af cyklen tegnet, mens man på den højre ser et fotografi af den nyeste model indsat i tegnede omgivelser. Der er tale om en art collageteknik. Holdnin-

Paraplyernes Oprør.

De drejede ind i en park og satte sig paa en bænk. Det var ellers en meget pæn park, men konen var saa bundtrist og saa alting i saadan et sørgeligt skær, at selv solen, der stod graalig diset bag skyerne, fik taarer i øjnene.

Konen trykkede hele tiden et lommetørklæde mod næsetippen. Det blev tilsidst paraplyen for meget, den vendte sig arrigt om mod hende og sagde: „Det skulde du ikke gøre, det faar du bare rød næse af og det ka udlægges paa saa mange maader."

Nu tog taarerne først rigtig fart. Hun hade aldrig drukket, hulkede hun – hun var bare saa ensom og forladt og grim.

„Ja, det sidste ka alle og enhver se", sagde paraplyen, men som medlem af paraplyfamilien trøstede den hende dog med, at derfor ka man alligevel godt udfylde sin plads i samfundet og være glad for det.

„Aah", tudede konen, „det er jo ikke til at vide hvor meget plads man ska fylde, jeg har skrubbet og skuret hele mit liv, baade hovedtrapper og linned, jeg har siddet ude og passet børn om aftenen og lappet og stoppet og lavet mad. Men hvorfor ska jeg altid kun bruges til det grove?"

„Der har vi det", sagde paraplyen og blev pludselig mere venlig i stemmen. „Lisaadan med mig og mine brødre og søstre. Mine kusiner, parasollerne, vil jeg la ude af betragtning – – –"

„Kusine!!! – du maa ikke sie kusine – jeg ka ikke taale at høre det ord idag", tudbrølede konen. Hun hed Pjuskeanna, det fik paraplyen efterhaanden lokket ud af hende. Hendes rige kusine holdt stor fest iaften i anledning af datterens heldige forlovelse. Og Pjuskeanna hade i sin tid af en fejltagelse staaet fadder til denne datter.

„Og de har ikke bedt dig?" spurgte paraplyen forarget helt ud i stiverne.

Pjuskeanna virrede med sin store sorte straahat.

„Ja, noen pynt ved et bord ka man just heller ikke sie, at du er", tænkte paraplyen og saa ga den sig til at bryde sit haandtag med, hvordan man kunde ærgre den snobbede kusine. Den var ikke særlig indtaget i Pjuskeanna, men den hade ondt af hende og først og fremmest forstod den, hva det vil sie at blie brugt og saa overset.

„Kom", sagde den pludselig, „jeg ka maaske finde paa noet".

Pjuskeanna forstod ingenting, hun saa ned paa sine graa traadhandsker, der var helt vaade af graad, og saa fulgte hun lydigt efter paraplyen.

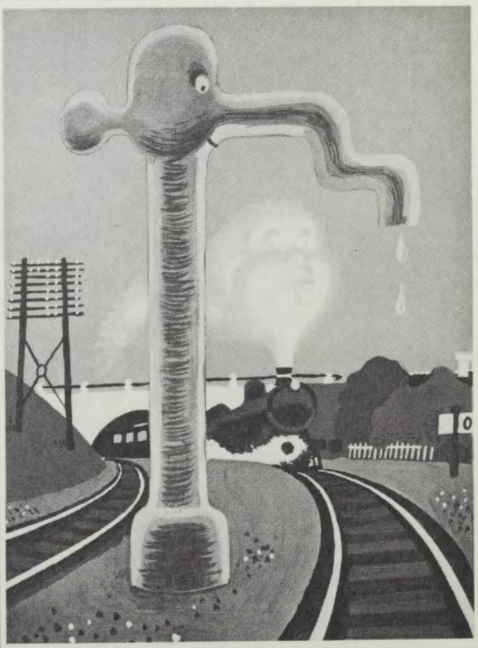
Det var efterhaanden ved at blie mørkt og hun hade faaet hikke af at sidde og tude og smaafryse.

gen til fart og moderne tekniker er udelukkende positiv. Teknikken er her et uproblematisk gode, og den er ydermere et produkt af fællesskab og samarbejde.

Beskrivelserne af de moderne trafikvidundere er i gammeldags vers eller digte om man vil, og versificerede tekster var til 1930'ernes slutning den foretrukne måde at fortælle på i småbørnsbøger. I ti-årets slutning taber rimene terræn til fordel for korte, enkle prosatekster ud fra et ønske fra progressive pædagogers side om at overlade så meget som muligt til børnene selv, også læsning. Man så hellere »selv«læsning end den voksnes oplæsning. Og vers var sværere at læse end en enkel prosatekst. Jamen, kunne mindre børn læse dengang, vil den tænksomme spørge? Nej, det kunne de ikke, men i den moderne pædagogik lå, at man skulle sørge for at fremskaffe materialer, som gjorde, at det motiverede barn selv kunne finde ud af det.

Det var dog ikke på alle punkter, at den primære kulturradikale billedbog var lige fremadrettet. F.eks. finder man et traditionelt kønsrollemønster i flere af bøgerne, bl.a. i *Jørgens Hjul.* Teknikken er her tydeligvis mandens domæne – pigen kan få lov til at få en tur på motorcyklens bagsæde.

Toget.

De røde Tage, Kirken dér,
som skimtes mellem grønne Træer?·
En lille By, et Dukkeland,
her standser jeg og drikker Vand.
Jeg afleverer Gods og faar
ny Fragt, før atter frem det gaar.

Nu venter Færgen, giv mig Kul,
det flammer bag mit Fyrrums Hul.
Jeg skynder mig, jeg er præcis,
her er jeg Børn, værsgo og spis:
Dér ligger Færgen, stærk og bred,
saa maa vi sætte Farten ned.

Ja, Morbror Færge, han er stærk,
mod ham er jeg kun Pindeværk,
men jeg maa ikke gaa om Bord,
saa hils min rare, fynske Bror.
Han ligner mig, han venter, naar
du ind i Færgelejet staar.

Foruden børnebøger finder man i ti-året børneblade, dvs. periodisk udgivne hæfter, som for nogles vedkommende udkom i store oplag, og som fandt et stort publikum. De fleste af 1930'ernes børneblade kan karakteriseres som »blandede tidsskrifter», og de har da også rødder til oplysningstidens Spectator-litteratur.

Børnelitteratur har af den voksne, hvad enten han/hun har optrådt som producent (forfatter eller forlægger) eller som formidler (lærer eller bibliotekar) været brugt som redskab til at overføre ønskeværdige holdninger og normer til den næste generation. I børnebladet er denne mere eller mindre skjulte hensigt langt mere åben end i børnebogen.

Det gælder generelt for tidsskrifter, at heri aftegnes en given periodes tendens sig med større prægnans end i den øvrige litteratur. På dette punkt adskiller børnebladet sig fra det voksne tidsskrift. Det kan være svært at øjne de 1930-træk, som vi iøvrigt kender i børnebladet. Naturligvis er 1930'erne til stede, men ti-årets problemer og konfrontationer er omformet og omskrevet.

1930'ernes børneblade falder i to grupper, i den første kan man placere *foreningsbladene*. Både kristelige og politiske foreninger og sammenslutninger brugte penge på at udsende børneblade. Hensigten var dels at udøve en ideologisk påvirkning, dels at rekruttere nye medlemmer til organisationerne – man regnede med at børnebladet også kom andre i hænde.

De kirkelige og kristelige foreninger som f.eks. Evangelisk-Luthersk Forening og Foreningen for Indre Mission udsendte ugentlige børneblade, som regel som tillæg til »voksenbladet« fra foreningen til medlemmerne. I disse blade er det kristne budskab fremført med stor kraft og tilsvarende lille skønsomhed i ordvalg og illustrationer. Andre foreningsbørneblade udsendtes af spejder- og lignende organisationer. Det danske Spejderkorps udsendte f.eks. *Spejdernes Magasin* (udk. 1916-70), Frivilligt Drengeforbund bladet *Danske Drenge* (udk. 1907-72) og Det danske Pigespejderforbund *Pigespejderen* (udk. 1918-70). DUI udsendte igennem en del år *Rødfalken* (udk. 1932-49).

Også organisationsbladene havde karakter af »blandet tidsskrift«. De bragte alle fiktionsstof foruden organisationsoplysninger og en del oplysende artikler

sædvanligvis med tilknytning til bladets og foreningens hovedformål. Fiktionsstoffet bestod for det meste af mindre fortællinger, men fortsatte romaner blev også bragt, f.eks. skrev Torry Gredsted flere sådanne til *Spejdernes Magasin*.

Den, der havde størst succes og størst økonomisk udbytte i de første årtier af århundredet af børnebladsvirksomhed, var forlæggeren Chr. Erichsen. Allerede i 1903 udgav han et stort anlagt børneblad *Børnenes Avis*, som dog allerede året efter blev mindre af format og mere traditionelt. Man droppede de aktuelle emner, som havde kendetegnet *Børnenes Avis*, og indførte langt mere fiktionsstof. Det nye navn – for man skiftede også navnet ud – blev *Børnebladet*, og det blev en stor og god succes. I 1917 ændrede det igen format og navn, det blev til *Børnenes Ugeblad (Mit Blad)*, som kørte lige til 1933. Så ændredes atter format, nogle af illustrationerne blev tofarvede (sort med orange støttefarve i ringe kvalitet) – og navnet blev til *Fritiden*. Som sådan udkom det indtil 1944, hvor det endelig gik ind.

Rygraden i Chr. Erichsens tidsskrifter var gennem alle årene fiktionsstof. Fortællinger og romaner opfyldte størsteparten af pladsen. De fleste var bestillingsarbejder, og forlaget udsendte for det meste de bragte romaner som ordinær-udgaver enten samtidig eller efter offentliggørelsen i et af bladene. Foruden fiktionsstof var der nogle oplysende artikler, fortrinsvis om fremmede landes natur og dyr. Aktuelt stof blev siden 1904 kun sjældent inddraget. Opgaver, puslerier, gåder o.lign. fandtes også i hvert nummer.

Innovationen i ti-året på børnebladsområdet hed *Drengebladet* (udk. 1931-36). Det blev redigeret af bl.a. Gunnar Jørgensen. I dette blad var den moderne teknik i centrum. Der var masser af artikler om radio, trafikmidler og sport. Der var opskrifter på bygning af forskellige ting (radioer, drager), redegørelse for naturfænomener osv. Det var den moderne tid med 1930'ernes glæde over de nye tekniske frembringelser, som findes nedlagt i *Drengebladet*. Som titlen angiver henvendte bladet sig udelukkende til drenge, der er i de udkomne årgange intet, der med tidens skarpe kønsopdeling kunne appellere til piger.

Et mere traditionelt, men bedre redigeret børneblad end f.eks. Chr. Erichsens børneblade, var *Dansk Børneblad*, redigeret af Holger Skovmand (udk. 1927-59). Tonen her var saglig, og den lidt savlende, nedladende tone, som man finder i flere af 1930'ernes børneblade, var lagt bort i dette blad.

Et mærkeligt fænomen er bladet *Vore Drenge* (udk. 1924-33). Det ligner et børneblad, men det blev ikke udsendt til børn i almindelighed, men for at opmuntre børn – drenge – til at indgå i en salgsorganisation, som var opbygget med henblik på salg af ugebladet *Hjemmet*. De drenge, som solgte Hjemmet fik lov til at blive medlemmer af en drengeorganisation, som *Hjemmet* havde lavet. Jo bedre drengene var til at sælge, jo højere stod de i det hierarki, som organisationen udgjorde. Var konkurrencemomentet evident i f.eks. spejderbladene, så er det for intet at regne med den konkurrencegalskab, som hersker i *Vore Drenge*.

Hallo-Hallo! FOR PIGER OG DRENGE
September 1939
Goddag igen!
16,30 – saa er der Frikvarter!
Gallo-Premiére i Radio-Cirkus.
ALVERDEN HØSTER!
Første Tegnekursus pr. Radio.
Postabonnement for Landboerne.

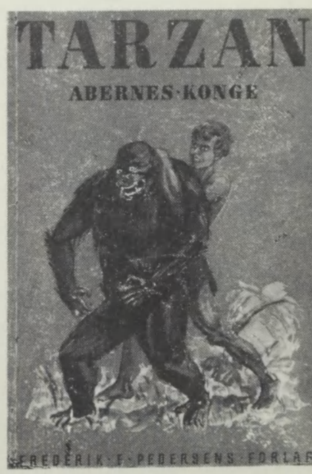
Danmarks Radio eller Statsradiofonien, som institutionen hed i 1930'erne, begyndte i 1938 at udsende et særligt børneblad med navnet *Hallo-Hallo* (udk. 1938-60). Hensigten var at fortælle om kommende børneudsendelser og at bringe supplerende stof til udsendelserne. Når man begyndte på dette forehavende på dette tidspunkt, hænger det sammen med, at radioen nu var et så udbredt og populært medium, at der var opstået behov for underretning om og reklame for udsendelserne, samtidig med at der var publikumsunderlag for et programblad. Dets formål var både belærende og underholdende. At dette ikke rigtig lykkedes skyldtes mangel på et dygtigt gennemført, først og fremmest appellerende layout.

Lad os til slut foretage et mindre tværsnit gennem et enkelt års børnebogsproduktion. Jeg har (næsten) vilkårligt valgt 1934 og mener, at man ved at se nøjere på et enkelt års udgivelser får en god fornemmelse af variationen i udbuddet.

I 1934 udkom der af skønlitteratur for voksne bl.a. Knuth Beckers *Verden venter*, 1. bind af Marie Bregendahls *Holger Hauge og hans Hustru*, Emil Bønnelyckes *Terror*, Leck Fischers *Det maa gerne blive Mandag*, Thomas Olesen Løkkens *Fra Vildmosens Land*, Gustaf Munch-Petersens *mod jerusalem* og Nis Petersens *Spildt Mælk*. I 1934 var det småt med oversættelser af moderne fransk litteratur, man foretrak Balzac og Zola; man var flittigere til at oversætte engelske og amerikanske bøger. Af Pearl S. Buck og Hall Caine kom der flere titler i dette år; Cronin, Deeping og Galsworthy var ligeledes populære, og der udkom også enkelte titler af J. P. Pristley og P. G. Wodehouse. Af tyske forfattere var Hans Fallada meget populær. 11. oplag af hans *Lille Mand, hvad nu?* blev udsendt i 1934. Den var 1930'ernes største bogsucces

Går vi til børnelitteraturen, så udkom der ialt 154 titler, og af disse var 37 oversatte bøger, svarende til 24%. Det var især de kendte og stadigt populære udenlandske forfattere som Jules Verne og Edward S. Ellis, som man udsendte titler af.

Børneromanen dominerede klart i 1934, og der udkom bøger af næsten hele den faste stok af danske børnebogsforfattere: Inger Bentzon, der også skrev under mandspseudonymet Jørgen Brun – for ellers ville drenge ikke læse hendes bøger – Holger Buchhave, Marius Dahlsgaard, Torry Gredsted, Erna Heinberg, Niels Meyn (Danmarks mest produktive forfatter i nyere tid), C. Schaffalitzky de Muckadell, Sigurd Togeby og A. Chr. Westergaard bidrog. Caja Rude og Johanne Korch, som fortrinsvis skrev for voksne, udgav også hver en børnebog i 1934.

På billedbogssiden finder vi enkelte bøger af Sikker Hansen, Storm P. og Walt Disney med tekster af forskellige. Endelig udkom der også et eksempel på det, som vi i dag ville kalde for alternativ børnelitteratur, nemlig novelleantologien *Vi vandrer Sol i Møde*.

På drengebogssiden finder vi bl.a. Torry Gredsteds *Løftet som bandt* og Sigurd Togebys *Svend Eriks Dag-*

bog – og større modsætninger kan man næsten ikke forestille sig.

Løftet som bandt handler som de fleste af Gredsteds bøger om drengen, som bliver til en »rigtig« mand. Det bærende motiv i denne bog er far-søn motivet – mødre er et næsten ukendt fænomen i al fald som levende eksemplarer i Gredsteds forfatterskab. En dansker har sammen med sin store søn bosat sig som nybyggere i Mongoliet. De bryder op for at drage til Siam, fordi faderen har lovet at mødes med nogle gamle skolekammerater her. De kommer ud for store farer, og tragedien indtræffer, da faderen bliver dræbt. Sønnen vil af hensyn til faderens eftermæle ikke opgive sit forehavende, og han når slutteligen sit mål. I et efterfølgende bind gøres regnskabet op med de røvere, som har dræbt og ødelagt (*Boden betales*). Torry Gredsteds værdier kommer direkte frem i teksten, og han understreger især tapperhed, udholdenhed og respekt for den ægte autoritet.

Helt anderledes er Sigurd Togebys *Svend Eriks Dagbog*. Heri fortælles der, som titlen angiver, i dagbogsform om en drengs og hans kammeraters liv i en lille provinsby. Her er ingen egentlige problemer; det gælder om at gøre grin med borgermusikken, især med nogle forbenede lærere. Der lægges vægt på en traditionel situationskomik, der appellerer til børns robuste sans for humor. Det er bestemt ikke forfinet håndværk, men har man engang selv som barn grinet sig halv fordærvet over Svend Erik, er det vanskeligt helt at fordømme bøgerne.

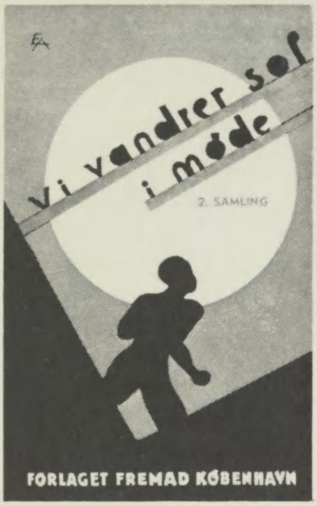
Blandt pigebøgerne finder vi Johanne Korchs *Hønemor* og Caja Rudes *Ellinor*. *Hønemor* er et sentimentalt produkt om en velstillet familie, der i en kort periode er ved at gå i opløsning, men takket være moderen lykkes det at få rettet familieskuden op igen. Det er moderen, der ordner det hele, og det er hende, som fremholder de moralske værdier og udtaler de lommefilosofiske udsagn: »Lykken er vanskelig at fange i disse tossede Tider og endnu vanskeligere at holde fast, Tempo-Tempo-Tempo hyler hele Verden og jager af Sted, som om Livet ikke var kort nok endda«. En pæn pige skal holde sig til sit hjem, og en god kone er altid i sit hjem. Johanne Korch skriver ind i en ældre pigebogstradition, og hun minder mest om en forfatter

som Anna Baadsgaard. Mere interessant og mere progressiv i sin holdning til kvindens mulighed og rolle er Caja Rudes *Ellinor*. Den er en fortsættelse på *Jeg søger Plads* fra 1932. Heri lykkes det til slut Ellinor efter mange besværligheder at få arbejde på en fabrik, og her føler hun sig godt tilpas. Hun foretrækker dette arbejde fremfor det dårligere betalte, men »finere« kontorarbejde. Hun bliver gift, men i modsætning til det sædvanemæssige ønsker hun ikke at opgive sit arbejde. Hun holder også ved, da hun bliver gravid, en beslutning som ryster hendes familie og venner. Vi får dog ikke at vide, om hun også vil fortsætte efter barnets fødsel. Ellinor er tænksom og er helt åbenlyst forfatterens talerør. Der fremsættes en del udsagn om arbejde, arbejdsløshed og om kvindens rolle. F.eks. »Arbejderne skal være hurtige i Tankerne og Fingrene for at klare sig i det Tempo. Det er saa udpint alt sammen. Beregnet efter størst mulig Mekanisering; bare følge Maskinerne hedder det! Ikke omvendt!« –

34:73 Går vi til billedbøgerne, finder vi et par udgivelser indenfor den »sekundære« kulturradikale gruppe, idet der i 1934 udkom *Zoologisk Have* af Sikker Hansen, Hans Kyrre og Johannes V. Jensen og *Morgenvandring* af Sikker Hansen og Harald H. Lund. Endvidere udsendtes der fire billedbøger af Walt Disney.

34:56 *Morgenvandring* er med hensyn til tekst en traditionel bog. I 10-linede strofer berettes der om dyrs og menneskers liv en sommerformiddag på landet. Bogen falder ind i en gammel dansk børnebogstradition, som stammer fra *Fabler for Børn* af H. V. Kaalund og J. Th. Lundbye (1845). Det er her som i *Fabler for Børn* dyrenes forhold til menneskene, som skildres, og dyrenes adfærd beskrives i »mennesketermer«. Illustrationerne tilhører derimod ikke nogen ældre tradition. De er typiske for Sikker Hansens tegnemåde med kraftige optrukne, bløde konturer på en hvid eller grøn baggrund. I enkelte af illustrationerne bruges en rød eller blå farve.

Som et stykke alternativ børnelitteratur skal antologien *Vi vandrer Sol i Møde* fremdrages. 1.samling med samme titel udkom i 1932; i 1934 udkom 2.samling, og begge samlinger er indført i *Dansk Bogfortegnelse* for 1934. Af forordet til 2.samling fremgår det, at forfatterne, som alle stod Socialdemokratiet nær, først og

Vi vandrer sol i møde.

fremmest så arbejderbørn som deres publikum. Herved lagde de luft mellem sig og de fleste øvrige børnebogsforfattere, som bevidst eller ubevidst skrev for borgerskabets børn. I begge samlinger fremhæves solidaritets- og fællesskabsfornemmelse samt klassebevidsthed som vigtige værdier. Fjenden er kapitalisterne, som udnytter den arbejdende befolkning. Tonen i fortællingerne er på linie med det almindelige i børnebøger optimistisk – vi går bedre tider i møde! Der er ingen revolutionære tanker eller opfordringer i fortællingerne; fremskridt nås ved reformer og sammenhold. *Vi vandrer Sol i Møde* afspejler ganske præcist Socialdemokratiets generelle holdning i 1930'erne.

Ikke alle fortællingerne kan karakteriseres som vellykkede, men der er dog flere af rimelig god kvalitet. Dette kunne den pædagogiske børnebogskritik imidlertid ikke se; de vurderede samlingerne som uinteressante og ikke-fængslende. De blev derfor ikke anbefalet til indkøb i skole- og børnebibliotekerne. Man kunne godt få den tanke, at udelukkelsen skyldtes, at *Vi vandrer Sol i Møde* satte spørgsmålstegn ved de værdier, som børnelitteraturen i 1930'erne fremhævede.

Tegning af Anton Hansen.

Han sang paa Torve og Pladser!

Synge-Jakob.

Af *Harald Bergstedt.*

To Piger og to Drenge sad i Gaarden med lange Snotnæser og snakkede om, hvad de vilde være, naar de blev store. Og Drengene vilde være rige, og Pigerne vilde være fornemme.

— Jeg vil være Grosserer, sa Mikkel og pustede sig op, og tjene Vognlæs af Penge!

— Og jeg vil være Direktør, sa Morten og knejsede, og ha hele Rakket til at springe for mig!

— Og mig vil være Dame, sa Tulle, og ha Balbog og Kavallerer!

— Og mig vil osse være Dame, sa Malle, og permanentkrølles hver Dag!

108

De var fem Søskende ialt. Den femte hed Jakob, og han laa oppe paa Brændestablen i Solen og sang.

— Og hvad vil du saa være? sa de til ham.

— Mig vil bare synge, sa Jakob, og saa sang han af fuld Hals:

Solen den varmer,
Solen den varmer …
Bom — Faldera!

— Pyt! sa de andre, at Solen varmer, det er da ikke noget at synge om. Det gør den da alligevel! Og saa lo de og kaldte ham »Synge-Jakob«!

— — — —

Og Aarene gik.

Drengene blev sat ind i en eller anden fin Skole forat blive lavet til dannede Mennesker. Det gik lisom i en Pølsemaskine. De blev puttet ind i den ene Ende af Skolen som smaa Tossehoder og kom ud af den anden Ende som store Tossehoder, men nu var de Studenter. Det var gaaet helt af sig selv. Og Pigerne blev puttet ind i en anden Pølsemaskine. Det var en »højere Pigeskole«, hvor de blev puttet ind som smaa Sludrebøtter og kom ud som store Sludrebøtter. Men nu var de unge Damer.

Og nu sku de altsaa ud i Verden alle fem og blive rige og fornemme, eller hvad de nu ku blive til!

— Naa, hvad vil du saa, Jakob? spurgte de.

— Jeg vil synge, sa Jakob. Det har jeg jo sagt jer! — Og saa sang han! — Han sang den udslagne Dag.

Om Morgenen, naar Fuglene kvidrede foran Huset, saa maatte han hen i Vindvet og synge med. Naar Vognene rumlede paa Gaden, saa syntes han, det var evig Spænd og maatte straks synge til. Kom han ind i en Fabrik, og Maskinerne larmede, Folkene hamrede, Remmene fløj under Loftet, saa syntes han, at dette her det var noget af

109

Sammenholder man 1930'ernes børnelitteratur med 1970'ernes er der både iøjnefaldende forskelle og visse ligheder. Forskellene består bl.a. i, at der i nutiden udkommer langt flere børnebøger end i 1930'erne. Dengang lå antallet af udgivelser på omkring 150 om året, mens det i 1970'ernes slutning ligger på omkring 860 om året. Bogmarkedet er i dag mere opdelt end det var i 1930'erne. Den specialisering, man dengang kunne ane, er blevet fortsat. Bare et enkelt eksempel. Frederik E. Petersen søgte at standardisere sine udgivelser både med hensyn til udstyr og indhold, dvs. den historie som blev fortalt. Bøgerne blev trykt i store oplag, og prisen lå på det beløb, som det var almindeligt at bruge på kammerat-fødselsdage. Denne linie er blevet fortsat og perfektioneret i dag bl.a. af et forlag som Grafisk Forlag, der har speciale i seriebøger.

Vi vandrer Sol i Møde er blevet fremdraget som et enligt eksempel på samfundskritisk »alternativ« børnelitteratur fra 1930'erne. I 1970'ernes slutning finder man langt flere eksempler på bøger, der sætter spørgsmålstegn ved det eksisterende samfundssystem og dets værdier og normer. Var *Vi vandrer Sol i Møde* reformistisk, er dele af den samfundskritiske moderne børnelitteratur snarere revolutionær – den socialdemokratiske reformisme er forladt. Det er først og fremmest de alternative forlag, der udsender samfundskritiske børnebøger, men også forlag som Borgen og Høst & Søn har specialiseret sig i bøger, som man med en flot og lidt uretfærdig etikette har kaldt for »betonrealisme«. Hvor de standardiserede spændingsprodukter, som seriebøgerne udgør, er meget læste og uhyre populære blandt børn, så fører »betonrealisterne« en mere hengemt tilværelse på børnebibliotekerne, bl.a. fordi de mangler de spændingsmomenter, som børn søger, og som seriebogsforlæggerne lukrerer på.

Midt imellem triviallitteraturen, som har en anden status i 1970'erne end den havde i 1930'erne, og de samfundskritiske bøger, finder man i nutiden som i 1930'erne en stor bunke bøger, der er »midt-imellem« i henseende til budskab og holdninger. De litterært acceptable bøger finder man både i midtergruppen og blandt de samfundskritiske, men ikke blandt seriebøgerne. Denne midtergruppe er efter mit skøn generelt af højere kvalitet i dag end 1930'ernes almindelige

»midter-litteratur« var det. Dette hænger måske sammen med, at vores tid, hvor uengageret den ellers måtte være i børns levevilkår, er lidt mere interesseret i børnelitteratur og børnekultur, end man var det i 1930'erne. Jeg siger udtrykkeligt *lidt*, for generelt er interessen ikke stor, men altså noget større end for 40 år siden.

1930'ernes børnebogsforfattere var meget varsomme med at fortælle om f.eks. sex, død og politik ud over det at tale om Danmarks sag i brede, almindelige vendinger. I 1970'erne er der stadigvæk emner, som man ikke tager op i bøger for børn og unge, men det er mere ud fra en fornemmelse af, at man vil undgå emner, som unge ikke kan være interesserede i f.eks. ældre menneskers plejeproblemer, end at man er bange for visse tabuemner. Man kan se, at »gamle« tabuemner, som f.eks. sex sammen med emnet vold tages op i masser af bøger for de lidt større børn. Jeg er lige ved at synes, at sex og vold er ved at blive en norm i bøger for de noget ældre børn – det er noget, som skal med, næsten uanset bogens karakter iøvrigt.

Nutidens børnebogsforfattere kan regne med, at hans/hendes publikum er langt mere velorienterede om verdens indretning og begivenhederne i den end børn og unge var det i 1930'erne. Men i 1930'erne blev spiren lagt til den moderne mediepåvirkning – og -oplysning. Radioen blev alle hjems eje, og den blev efterhånden en vigtig påvirkningsfaktor, som i nutiden er blevet overtaget af fjernsynet. Her danner 1930'erne en forudsætning for 1970'erne.

Der er stadig nogle af 1930'ernes børnebøger, som læses i dag, og atter andre, som kan købes i handelen. Det gælder f.eks. Gunnar Jørgensens bøger, enkelte af Torry Gredsteds og Maria Andersens *Tudemarie* – men de er alle for nedadgående. Det skyldes, at 1930'erne – selv om de på mange punkter har fællestræk med 1970'ernes slutning, og selv om de danner en vigtig forudsætning for vores tid – ligger langt væk, også set under børnebogens synsvinkel.

Torben Gregersen: Småbørnsbogen i: Børne- og ungdomsbøger. Problem og analyser. 2. udg. 1974. Mette Winge: Dansk børnelitteratur 1900-1945. 1976. Mette Winge: Kulturradikale børnebøger – set i relation til den pædagogiske debat i mellemkrigstiden i: Litteratur og samfund i mellemkrigstiden. 1979.